

16) Ik oriënteerde me in de artikelen van W. Sillem van 1883 en 1893, resp. in *Zeitschrift des Vereins für hamburgische Geschichte*, VII, 481-587 en *Geschichtsblätter des Deutschen Hugenotten-Vereins*, Zehnt II, Heft 6, 3-32. En in *de Notice historique* over de kerk van Stade van de Hamburgse pasteur H. Roehrich uit even na 1688. Van fragmenten daaruit zond dr. Nistahl van het Staatsarchiv te Stade mij copieën (de signatuur is Dep. 10 HS nr. 82). Aan hem dank ik ook copie uit J.H. Pratje's *Altes und Neues aus den Herzogthümern von Werden und Bremen*, II, Stade 1770, zie Bijlage 3. Dr. J. Bohmbach van het Stadtsarchiv van Stade ben ik dankbaar voor toezending van zijn bijdrage over de Waalse kerk van Stade, geleverd voor de Jahrestagung des Hugenotten- Verbandes, die in 1976 in Hamburg en Stade plaatsvond.

17) Over deze reserve Sillem 1883, 567. Omgekeerd (1893, 9) wachtten de Vlamingen zich ervoor de indruk te wekken dat zij de bevolking van Stade, die hun taal verstond, tot hun calvinistische overtuiging zouden willen overhalen. Vandaar dat zij de magistraat meldden, dat zij gaarne trouw- en doopdiensten in het Vlaams zouden houden, en de beperking, die bij de goedkeuring werd gevoegd, dat een en ander met gesloten deuren zou plaatsvinden, zonder meer accepteerden. De Walen kenden deze moeiten niet!

18) Zonder attestatie. Men begon met de registratie van lidmaten na de constituering, in nov. 1588. Wie vóór die datum al in Stade tot de gemeente had behoord, behoefde geen attestatie in te leveren.

19) Briels 1974, kol. 77, stelt dat Carpentier samen met ds. Bollius 'de Waalse gemeente bediende'. In AGKKN 14 (1972) 293, n. 4 preciseerde hij: 'mogelijk bediende hij de Waalse gemeente eveneens naast Bollius als predikant.' De daarvoor aangevoerde plaats bij Sillem omschrijft de taak van een 'lecteur', de in onze Protestantse kerken nog wel bekende 'voorlezer', echter als het voorlezen in de dienst van door de pasteur opgegeven bijbelgedeelten. Nergens blijkt dat Carpentier de gemeente als predikant heeft gediend. Misschien is hier sprake van een verwarring met Bollius, van wie Pratje *a. w.* 237 zegt dat hij na terugkeer uit Leiden in maart 1578 in Stade 'vielleicht bey den Niederländern, ehe sie noch in eine ordentliche Gemeine gesamlet waren, auch Predigers Dienste that'?

20) Men leze Maurits Sabbes *Peeter Heyns en de Nimfen uit den Lauwerboom* met o.a. een schat aan gegevens over het beheer van die school die bewaard zijn in het museum Plantin-Moretus te Antwerpen. (De school heette naar het uithangbord, waarop de metamorfose van Daphne stond afgebeeld, de Lauwerboom; de Nimfen zijn de schoolmeisjes).

21) Of is (toch, ev. ook) twijfel aan Heyns' rechtzinnigheid aan de orde? Sabbe concludeert p. 25 uit diens berijming van de Twaalf Artikelen: 'Je croy aussi l'Eglise Catholique, /Des saints élus (= élus) la communion mystique' dat hij (toen, 1584) Rooms-Katholiek was. Voor 'protestantiserende katholieken' zie *RJb.* 1990, 172 en 183 n. 12. En voor vader en vooral zoon Heyns en de secte van 'Hiël' (= Barrefelt) C.G. Manusov-Verhage, *Pelgrims en Profeten*, 1985, 107 vv.